

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

1 - '90

Het sluiten van de kerk (1648)

Op 30 januari 1648 werd in Westfalen in de stad Munster de vrede gesloten tussen Spanje en de Noordelijke Nederlanden die een eind maakte aan de 80-jarige oorlog.

Spanje had iedere feitelijke controle over het noordelijke deel van de Nederlanden verloren en dreigde ook de zuidelijke Nederlanden te verliezen aan de Noorderlingen (die samen met Frankrijk een verdrag hadden gesloten). De Noorderlingen waren echter niet eensgezind. De Noordelijke Nederlanden waren protestant en de Zuidelijke Nederlanden katholiek. Sommige bleven aandringen op de oorlog tegen Spanje en hetatholicisme tot alle Nederlanden in Noordelijke en calvinistische handen waren. Anderen zagen in dat meer veroveringen in het zuiden het aantal katholieken binnen de "protestante natie" nog meer toenam.

Begin 1646 kwamen er 8 gezanten uit alle gewesten van de Noordelijke Nederlanden in Munster aan. Niet alle gevolmachtigden waren even vredesgezind, vooral de gewesten Zeeland en Utrecht lagen dwars. Holland leidde het vredesgesprek omdat dit gewest verreweg het rijkst en belangrijkste was. Uiteindelijk kon de vrede gesloten worden op twee voorwaarden:

1. Spanje zag van iedere aanspraak op het Noorden af; en
2. er mochten geen waarborgen worden verlangd voor de behandeling van de katholieken.

Spanje trachtte deze voorwaarden nog enigszins te versoepelen maar op 31 januari 1648 werd het officiële vredesverdrag door alle onderhandelaars getekend, met uitzondering van die van Utrecht. De Vrede van Munster was het eerste van een aantal in Westfalen gesloten vredesverdragen (de Vrede van Westfalen) die een einde maakte aan de toestand van permanente oorlog, waarin Noord- West- en Midden Europa sinds het begin van de 17e eeuw verkeerden. Op 15 mei 1648 besloten de staten over te gaan tot de officiële ondertekening; maar nu lagen Zeeland en Utrecht

4

weer dwars. Beiden legden zich echter neer bij de realiteit nog vóór de afkondiging van het verdrag op 5 juni 1648. De uitvoering van de bepalingen werd toevertrouwd aan een "Chambre-mi-partie", een permanent hof dat langs diplomatieke en rechterlijke weg alle geschillen zou (proberen) oplossen. Deze "chambre-mi-partie" zou nog vele jaren werk hebben.

De Vrede van Munster betekende achteraf gezien de definitieve scheuring van de Nederlanden in twee gebieden; een onafhankelijk Noorden en een Spaans gebleven Zuiden. De grens tussen deze gebieden werd bepaald door het beginsel "ieder behoudt wat hij heeft". Ingevolge de bepalingen van het verdrag werden o.a. door de koning van Spanje aan de Staten Generaal afgestaan: de stad en meijerij van 's Hertogenbosch, de stad en baronie van Breda, de stad en markiezaat van Bergen op Zoom, en nog vele andere streken in Brabant, Zeeland en Limburg. Al deze gebieden werden voortaan als veroverde gebieden (wingewesten) beschouwd en hadden daarom ook geen vertegenwoordigers in de Staten Generaal. Deze wingewesten (generaliteitslanden) werden rechtstreeks vanuit Den Haag bestuurd.

Voor de Zuidelijke Nederlanden bracht de vrede economisch gezien geen verdere groei, mede omdat de Westerschelde voor de scheepvaart op Antwerpen dicht bleef. Verder was er ook geen enkele bepaling in het verdrag opgenomen dat aan de katholieken van de veroverde gebieden de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst zou verzekeren.

De eerste maatregelen van het Noorden om de katholieken in het Zuiden te treffen kwam reeds op 12 juni 1648. Aan de drossaards en schouten werd bevolen:

"...niet te gedooghen, dat de papen in de kerk possessie (=bezit) souden nemen, ofte eenighe superstitie (=bijgelovige praktijk) van hare pauselicke religie plegen..., ende dat sij de militairen hand souden versoecken om te dienen tot hare assistentie."

De kerken moesten dus worden gesloten en er mochten geen godsdienstoefeningen meer gehouden worden. De drossaards mochten zelfs het leger inroepen om hen te helpen. Hetzelfde bevel werd nogmaals gegeven bij besluit van 25 juni 1648.

Pater Gerardus Hoffmans vertelt in zijn "annalen" dat de kerk op 3 juli 1648 gesloten is, nadat de katholieken alle versieringen en voorwerpen van de eredienst eruit hadden gehaald. Kort daarop (13 juli) werd een bevelschrift uitgevaardigd en toegezonden aan de Classis van Bergen op Zoom en Tholen, luidende "...mits desen den gemelte Classis autoriseeren om persoonlijk de vacante plaetse(n) ende kercken in het marquisaet van Bergen op Zoom te bedienen ende waer te nemen ende sullen dien volgende de kercke tot Halsteren, Wouw, Hoogerheijden, Huijbergen, Herle ende Gastel door haere hooghmogende autoritijt geslooten wederom worde geopent ende dit alles onverhindert..."

De kerk van Wouw en Heerle moest dus voor de katholieken worden gesloten en worden geopend voor de (zeer weinige) protestanten. Wouw kreeg als eerste predikant dominee P.Stuart. Over het reilen en zeilen van de Hervormde Gemeente te Wouw en Heerle zie mijn artikel in de Vierschaer 1987, nr.3 (pag.64 t/m 71).

Enkele dagen later, op 16 juli 1648, vaardigden de Staten Generaal het bekende plakkaat uit ter onderdrukking van de katholieken in de zgn."generaliteitslanden". Hierin worden "alle abten, prelaten, paters, papen, canonicken, monicken ende alle andere dergelijcke pretense geestelicke personen, van wat qualiteit of te conditie die souden mogen sijn geene uijtghesondert, sullen hebben te vertrecken binnen den tijdt van acht daghen nae de publicatie ofte notificatie van desen, interdicerende mits desen aen deselve in desen landen immer meer te komen, op peijne dat deselve sonder eenige conniventie (=oogluikend) gemulcteert sullen worden ten minste ter somme van 600 guldens ende daerboven tot duijsent guldens toe."

Verder werd gelast en bevolen aan de:

"hoogchschout ende de particuliere schouten, mitsgaders allen d'andere respectieve officieren ende justicieren van de voorseijde landen scherpelijck te letten, deselve alomme aen te houden ende daertegens sonder eenige conniventie ofte verdrachte procederen ende doen procederen ende specialijck alle cloosters ende parochie-kercken als ook capellen soo groot als klein, alomme voor de geseijde Roomsche Geestelijckheijt ende Paeps-gezinde geslooten

23. february - de Gifclaer.

Baptizata et Signa filia legitime
 Wilgelm Driandus Caplani
 et Anna Diering. Gifclaerint
 Sub archiepiscopi Driandus Caplani
 et Theodora Jooff.

[templum wondanum poll. et tunc fuit
 per predicationem Rev. etiam 29. July 1648
 postquam 3 septimanis clausum 3 die
 fuerat]

56

pastoor Bal maakt in 1648 deze aantekening in het doopboek over de
 sluiting van de kerk.

te houden ende van alle Beelden ende andere Paepsche Ornamenten te suijsveren ende niet te ghedooogen dat in eenighe van deselve eenig Pauselijcke dienst gedaen oft geexerceert werde."

Tenslotte vermeldde het beruchte plakkaat verder nog:
"Alle en een ijeder, die tot het openen der voorschreven kercken raedt ofte daet soudén mogen komen te geven ofte ter saecke van eenigen paepschen dienst in de voorschreve kercken ofte capellen soudén pogen te gaen ofte te komen sullen vervallen in eene boete van duysent guldens."

In het rechterlijke archief van de schepenbank van Wouw onder inventarisnummer 159 bevinden zich stukken die op de uitvoering van dat plakkaat betrekking hebben. Het betreft een strafzaak tussen Judocus Bal, Jan Nicolai en Bernard de Grande tegen de drossaard van Wouw Martinus de Beer. Judocus Bal en Jan Nicolai waren respectievelijk pastoor en kapelaan van de parochie Wouw. Bernard de Grande was pastoor van de parochie Heerle. Alle drie waren kloosterlingen van de abdij van St. Bernard aan de Schelde. Uit de processtukken blijkt de eis van de aanklager als volgt te luiden:

"De voorgenoemde aanlegger, fonderende (=op grond van) dese sijne aanspraak om te obtineren in de naer te nemen eijschende conclusie, seght het naervolgende onder alle behoorlijke presentatien ende protestatien:

1. Waerachtig te wesen, dat de voorgemelde geapprehendeerde het ambt van pastoir en de cappellaen respectievelijk alhier tot de publicatie van de placcaeten van Haere Mogh Mooghde nu lest tegen soodanige gecharacteerte als andere geestelijke personen gemaneeert hebben becleet gehadt.
2. Ende nochthans deselve sich te hebben verstoudt in desen ressorte haer op te houden naer den achtten dach der publicatie, de welcke is geëxpireert Saterdag voorleden.
3. Sulcx strijdende directelijck tegens voorgeroerde placcaeten

mits welke redenen, ende notulen ende meer andere.... bij V.S. ex officio vel via juris hier noch bij te voeghen ende te suppleren.

Concluderende den aanlegger nomine quo supra contendeert dat elck der geapprehendeerde sal worden verclaert te

wesen vervallen in eene boete van ses hondert guldens ende elck der selve geapprehendeerde in de voornoemde boete sal worden gecondemneert ten behoeve alleen van de aanleggere in de qualiteijt als aanbrenger ende officier, mitsgaders arbitralicken sullen worden gecorrigeert alles conformmelicken de voorgemelde placcaete.

De verdediging van Judocus Bal en Jan Nicolai, gewezen pastoor en kapelaan te Wouw, en van Bernard de Grande, pastoor te Heerle tegen de eis door de drossaard gesteld, komt in hoofdzaak hierop neer. Alle drie de personen hebben na de afkondiging van het plakkaat hun parochiewerkzaamheden gestaakt en zijn binnen de gestelde termijn naar hun klooster teruggekeerd. Enige tijd later zij "sok met commissie van hunne abt om zijn goed te ridderen (redden?) ofte wel ons haer eigen affaires te verrichten weder naer haer vorich gewesen woonplaetse sijn gecomen, sij sijn vuijt crachte van het placcaet sonder correctie daerdoor niet afprehensibel".

Zij zijn dus naar hun vorige woonplaats teruggekeerd, niet om hun werkzaamheden weer te hervatten, maar als particuliere personen om de belangen van hun abdij en/of hun eigen belangen te behartigen. De verdediger van Judocus Bal, Jan Nicolai en Bernard de Grande besluit zijn antwoord met:

"Concluderende contenderen de heeren geapprehendeerde ende verweerdere dat bij U heren vonnisse diffinityve of andersints vonnis gelijk vuijt te spreken den heer apprehendant ende aenlegger sal werden verclaert niet ontfanckelijk ende bij ordine dat hen sijnen eisch ende conclusie sal werden ontseijt ende de verweer daarvan als van dese instantie sullen werden geabsolveert ende in gevolgen van dien van gehechtenissen costeloos ende schadeloos met haer borgen sullen worden ontslagen, cum expensies litis".

Samengevat komt de verdediging van de drie kloosterlingen dus hierop neer, dat zij hun parochiale werkzaamheden daadwerkelijk hebben gestaakt en dat zij enkel en alleen zijn teruggekomen om als "particulier" hun eigen zaken af te handelen. De verdediging verzoekt dan ook om de aanklagers vrij te spreken van rechtsvervolging en de eis niet ontvankelijk te verklaren.

Op 19 september 1648 werd het vonnis in deze zaak uitgesproken:

"...nopen de het verstant van de clausule daerbij onder andere den geestelijcke personen belast wort te verstrecken binnen den tijt van acht daghen naerde publicatie van dien ende geinterdineert innermeer weder te comen op de penen daerinne vermelt...".

De drie geestelijken van de abdij van Sint Bernard moesten Wouw dus verlaten binnen 8 dagen na de publicatie daartoe.

Of de geestelijken Wouw daadwerkelijk hebben verlaten is mij niet bekend. Wel algemeen bekend is dat het de geestelijken oogluikend werd toegestaan hun werkzaamheden te verrichten (tegen een jaarlijkse vergoeding aan de drossaard) in een schuurkerk. Over de schuurkerken van Wouw verscheen in De Vierschaer 4-89 al een artikel van mijn hand.

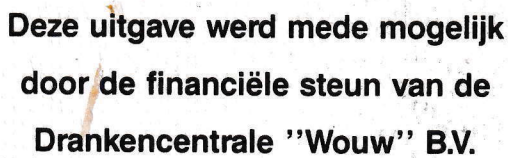
Wouw, oktober 1988.

J.C.M.Schijven.

GERAADPLEEGDE BRONNEN.

1. Rechterlijk archief gemeente Wouw, inv.nr.94.
2. Idem, inv.nr.159.
3. De katholieken in het Markiezaat na den Vrede van Munster, door G.C.A.Juten in: Taxandria, 1938, pag. 68 e.v.

Met dank aan René Jacobs voor het "ontcijferen" van enige zinnen oud Nederlands schrift.

N HET MARQUISAAT VAN
khof slikken
Hildernisse en